

**KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
DEPARTEMENT ECONOMIE**

**LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN
1981/22**

**LOONKOSTEN, ENERGIEKOSTEN EN KAPITAALKOSTEN
BELGIE GEDURENDE 1970-1980**

Paul DE GRAUWE

October 1981

04851
22
Centrum voor Economische Studiën, E. Van Evenstraat 2b, 3000 LEUVEN

K.U. LEUVEN
CENTRUM VOOR ECONOMISCHE STUDIEËN
Naamsestraat 69 • B-3000 LEUVEN
Tel. (016) 32.67.25
Fax (016) 32.67.96
BTW BE 419.062.179

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN
1981/22

LOONKOSTEN, ENERGIEKOSTEN EN KAPITAALKOSTEN.
BELGIE GEDURENDE 1970-1980

Paul DE GRAUWE *

October 1981

* Ik ben Monique Feyaerts en Tom Vanoverbeke dankbaar voor hun competente onderzoeksassistentie. Verder wens ik Theo Peeters te bedanken voor zijn gewaardeerde suggesties vooral in verband met de rol van de wisselkoers.

D/1981/2020/15

1. INLEIDING

In deze studie behandelen we drie problemen. Ten eerste gaan we na in welke mate de loonkost per eenheid produkt een goede indicator is van de kostenevolutie (en dus van de competitieve positie) van de Belgische industrie (sectie 2). Tevens stellen we de vraag welke factoren de evolutie van de loonkosten in België in vergelijking met de andere landen verklaren. We spitsen hier de aandacht op de reële wisselkoers en de reële lonen (sectie 3). Ten tweede vergelijken we andere kostenbestanddelen (energie, kapitaalkosten) van de Belgische industrie met dezelfde kostencomponenten van de industrieën in het buitenland (sectie 4). Ten derde gaan we in op de vraag waarom reële loonmatiging in België zo moeilijk blijkt te zijn (sectie 5).

Deze studie heeft niet tot doel een exhaustieve analyse te ontwikkelen van het dramatisch verlies van concurrentievermogen van de Belgische industrie. Anderen hebben dit onlangs gedaan (1). De bedoeling is eerder te wijzen op enkele aspecten van het probleem die in deze recente studies minder aan bod zijn gekomen, waaronder de rol van de wisselkoers. Verder zal gepoogd worden een verklaring te bieden voor de moeilijkheid waarmee België worstelt om tot een reële loonmatiging te komen.

2. DE LOONKOST PER EENHEID PRODUKT ALS INDICATOR VAN DE BELGISCHE COMPETITIEVE POSITIE

Het is van groot belang voor een land over een betrouwbare indicator van zijn competitiviteitspositie te beschikken. Eén van de meest gebruikte indicatoren geeft de evolutie weer van de *loonkosten per eenheid produkt* van een land in vergelijking met deze van het buitenland. Deze relatieve loonkostenindex per eenheid produkt wordt door verscheidene internationale instellingen op regelmatige wijze gepubliceerd. Tabel 1 geeft deze index weer zoals door het IMF en de EG gepubliceerd wordt. Recentelijk werd ruime publiciteit geschonken aan het feit dat deze index voor België, zoals berekend door de EG, gedurende de laatste jaren sterk verbeterd is (zie kolom 2 van tabel 1) (2).

Uit tabel 1 blijkt reeds onmiddellijk dat er grote verschillen optreden in de evolutie van de relatieve loonkost per eenheid produkt al naargelang deze door het IMF of de EG wordt berekend (3). Dit verschijnsel spoort in elk geval aan tot grote voorzichtigheid bij de interpretatie van deze indicatoren.

Tabel 1 : Indicatoren van competitiviteit van de Belgische industrie

	Relatieve loonkost per eenheid produkt (in gemeenschappelijke munt)	
	IMF(1) 1970 = 100	EG(2)
1970	100.0	100.0
1971	99.8	101.3
1972	101.2	106.2
1973	99.1	104.5
1974	101.4	110.4
1975	101.5	111.9
1976	101.8	113.7
1977	104.9	119.1
1978	101.9	120.2
1979	97.6	115.4
1980	99.6	109.4

(1) IMF : International Financial Statistics; juni 1981, year-book 1980.

(2) EG : Europese Economie, maart 1981.

In wat volgt concentreren we de aandacht op de indicator zoals door de EG berekend wordt.

Om de index van de relatieve loonkosten per eenheid produkt in de industrie juist te interpreteren gaan we uit van de definitie van deze index :

$$ULC = \frac{LCG}{Q} \quad (1)$$

met ULC = index van de relatieve loonkost in de industrie per eenheid produkt, in gemeenschappelijke munt

LCG = index van de relatieve loonkost in de industrie (in gemeenschappelijke munt), d.i. de index van de loonkost van België (LCG_B) gedeeld door de gemiddelde loonkosten-index van de concurrerende landen (LCG_W).

$$\text{Dus } LCG = \frac{LCG_B}{LCG_W}.$$

Q = index van de relatieve arbeidsproduktiviteit in de industrie, d.i. de index van de Belgische arbeidsproduktiviteit gedeeld door de index van de gemiddelde arbeidsproduktiviteit in de concurrerende landen.

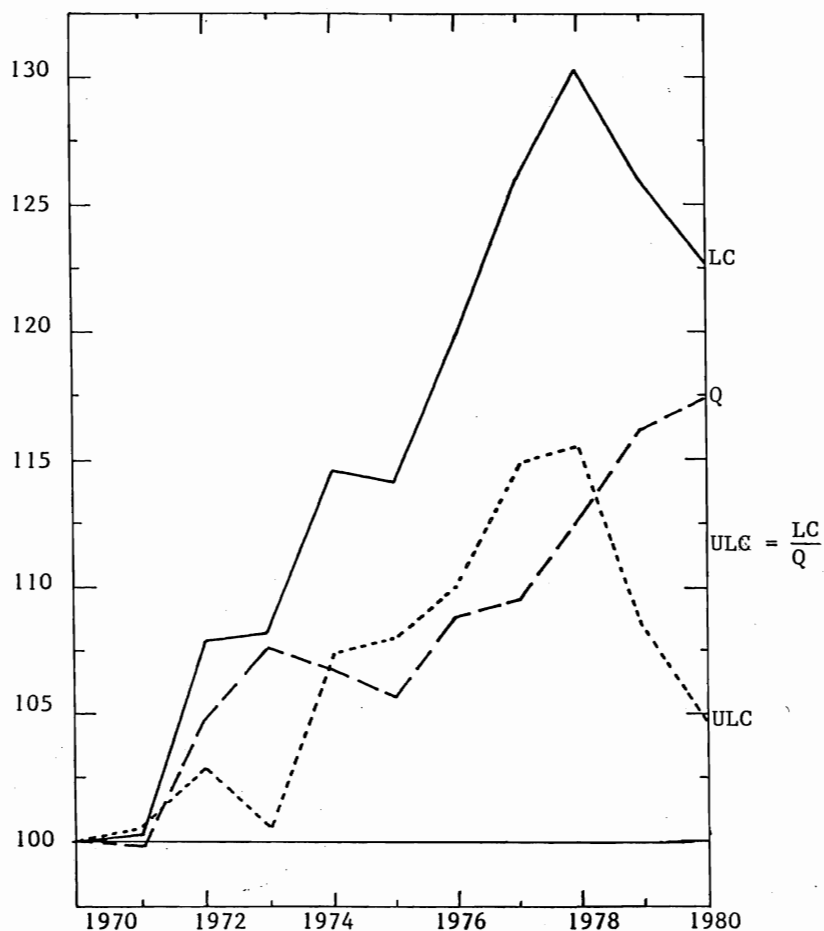
Uit deze definitie volgt dat ULC kan dalen ofwel omdat LC daalt of omdat Q stijgt, m.a.w. de index van de relatieve loonkosten kan verbeteren ofwel omdat de lonen in de industrie in België minder snel gaan stijgen dan in de concurrerende landen ofwel omdat de arbeidsproductiviteit in de industrie in België sneller toeneemt.

In figuur 1 wordt de evolutie weergegeven van deze drie variabelen voor België gedurende 1970-1980. De relatieve loon-kostenindex per eenheid produkt (ULC) geeft hier de evolutie weer van de Belgische loonkost in de industrie per eenheid produkt in vergelijking met de rest van de EG-landen (4). Op het einde van 1980 was deze index 4,7 % boven zijn niveau in 1970. Deze kleine toename van de relatieve loonkostenindex per eenheid produkt in de industrie is het resultaat van twee compenserende tendensen : de loonkosten stegen in België met 22,7 % meer dan in de rest van de EG, terwijl de arbeidsproductiviteit in de industrie (de noemer in formule 1) met 17,4 % sneller toenam in België. Dus de snellere stijging van de arbeidsproductiviteit in de industrie in België compenseerde bijna volledig de snellere loonkostenstijging binnen deze sector. Dit fenomeen kan op twee manieren verklaard worden. Ofwel was België gedurende de zeventiger jaren een Europees Japan, waar de arbeidsproductiviteit tengevolge van een grote dynamiek van de bevolking en een snellere technologische ontwikkeling vlugger toenam dan in de andere EG-landen. In deze hypothese waren het deze grotere produktiviteitsstijgingen die grotere loonstijgingen toelieten. Er stelde zich dan geen noemenswaardig competitiviteitsprobleem vermits de index van de loonkosten per eenheid produkt slechts met ongeveer 5 % sneller steeg in België dan in de andere EG-landen. Dit is de impliciete hypothese gebruikt door diegene die op basis van deze index besluiten dat de loonkosten in België niet te snel gestegen zijn.

Een tweede mogelijke verklaring gaat uit van een omgekeerd causaal verband tussen loonkosten en produktiviteit. In deze verklaring hebben de sterkere loonstijgingen in België geleid tot fenomenen van arbeidsuitstoting en rationalisatie in de industriële sector. Deze fenomenen doen het statistisch gemiddelde van de arbeidsproductiviteit sneller toenemen in België dan in andere landen. Dat dit waarschijnlijk de meest realistische verklaring is van het samengaan van hoge loonkosten- en produktiviteitsstijgingen in België wordt geïllustreerd door grafiek 2 waar de index van de relatieve produktiviteitsstijging van België (dezelfde index Q als in figuur 1) wordt vergeleken met een index van de relatieve tewerkstellingsevolutie van België t.o.v. de EG. We zien er hoe de tewerkstelling in de Belgische industrie met 12,5 % sneller daalde dan in de rest van de EG (5).

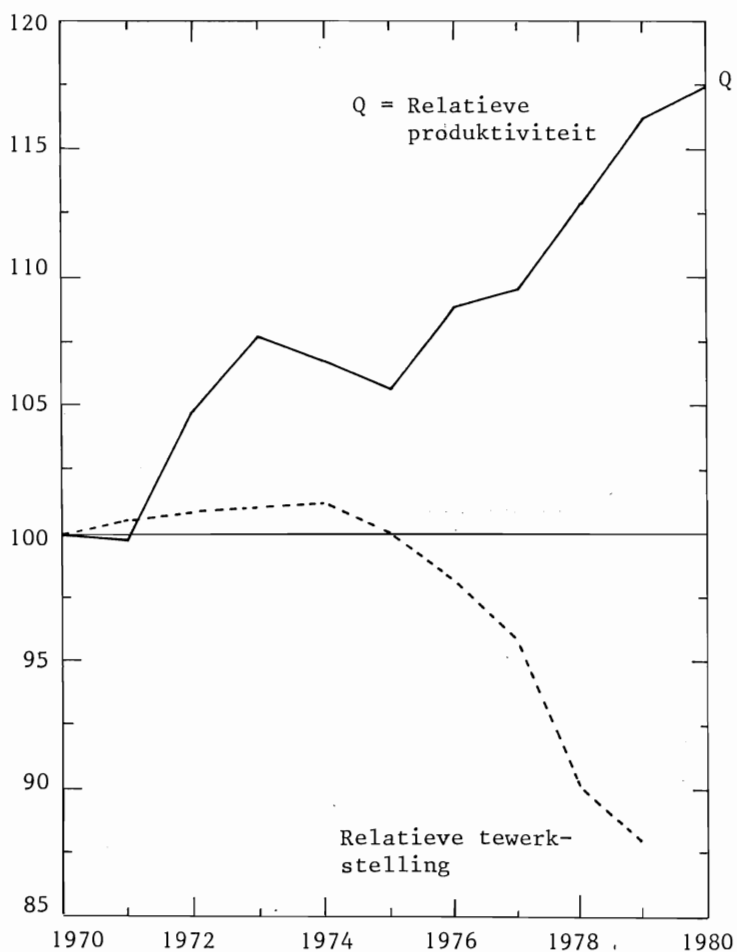
Uit het voorgaande besluiten we dat de relatieve loonkost per eenheid produkt een misleidende indicator is van de evolutie van de competitieve positie van België. Deze index verbergt de

Figuur 1 : Loonkost per eenheid produkt (ULC), Loonkost (LC),
 Produktiviteit (Q) : België t.o.v. EEG (Industrie)

BRON : EC-commissie, De Europese Economie (voor de loon- en produktiviteitscijfers)
 EG-Eurostat, (voor de wegingscoëfficiënten, gebaseerd op handelsstromen).
 Loonkosten zijn uitgedrukt in gemeenschappelijke munt.

Figuur 2 : Produktiviteit en tewerkstelling in de industrie :
België t.o.v. EG

BRON : EG-commissie, De Europese Economie (voor Q)
 Eurostatistieken, Gegevens voor Conjunctuuranalyse (gegevens voor tewerkstelling 1980 nog niet beschikbaar).

belangrijkste economische aanpassingen m.n. de tewerkstellingsafbouw die resulteert uit relatieve loonkostenstijgingen.

3. RELATIEVE LOONKOST EN WISSELKOERS

Een verdere stap in de analyse bestaat erin na te gaan in welke mate de relatieve loonkostenindex in gemeenschappelijke munt (LCG) beïnvloed werd door wisselkoersveranderingen en door loonevoluties. Om dit te doen splitsen we de relatieve loonkostenindex in gemeenschappelijk munt LCG als volgt uit (6):

$$LCG = LCN \times WK \quad (2)$$

Met LCN = de relatieve loonkostenindex in *nationale munt*

$$(LCN = \frac{LCN_B}{LCN_W})$$

WK = de effectieve wisselkoers van de Belgische Frank.

Een effectieve appreciatie van de BF doet WK stijgen.

Om een zinvolle analyse te doen van het wisselkoers en looneffect moeten deze twee variabelen in reële termen uitgedrukt worden. We weten immers dat een land met een appreciërende munt normalerwijze een lagere inflatie en dus ook lagere *nominale* loonstijgingen zal kennen. Anders uitgedrukt LCN en WK zijn niet onafhankelijk van elkaar. Vergelijking (2) kan als volgt herschreven worden :

$$LCG = \frac{LCN}{\left(\frac{P_B}{P_W}\right)} \cdot WK \cdot \left(\frac{P_B}{P_W}\right) \quad (3)$$

waar P_B = de consumptieprijsindex van België

P_W = het gewogen (meetkundige) gemiddelde van de consumptieprijsindices in de andere landen. Noteer dat de wegingscoëfficiënten dezelfde zijn als bij de berekening van de effectieve wisselkoers WK en van LCN.

Een andere schrijfwijze is

$$LCG = RLC \cdot RWK$$

(4)

$$\text{met } RLC = \frac{LCN}{\left(\frac{P_B}{P_W}\right)} = \frac{LCN_B}{P_B} / \frac{LCN_W}{P_W}; \text{ d.i. de index van de reële lonen in}$$

België gedeeld door het gewogen gemiddelde van de reële lonen in de andere landen en $RWK = WK \cdot \left(\frac{P_B}{P_W}\right)$, d.i. de reële wisselkoers.

Deze laatste variabele stijgt (daalt) als de BF een effectieve appreciatie (depreciatie) kent en als de Belgische consumptieprijs-index sneller (trager) toeneemt dan in de andere landen.

De evolutie van de drie variabelen van formule (4) wordt weergegeven in figuur 3. De relatieve loonkost in gemeenschappelijke munt (LCG) die hier gebruikt wordt omvat meer landen dan degene die in de vorige sectie werd gebruikt (waar alleen de andere EG-landen werden opgenomen in tegenstelling met de O.E.S.O.-landen hier). Beide indices evolueren echter op gelijkaardige wijze (7).

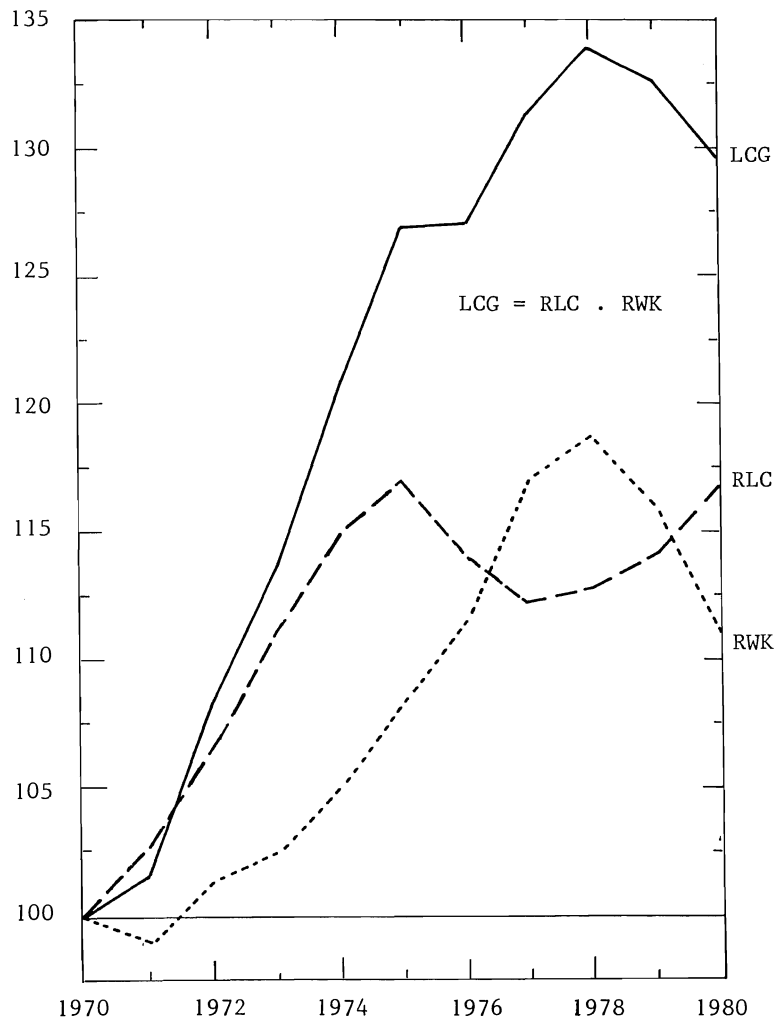
Voor een interpretatie van deze drie reeksen past het de periode 1970-1980 in drie sub-perioden te verdelen, 1970-1975, 1975-1978, 1978-1980.

Gedurende de *periode 1970-1975* stegen de reële lonen substantieel sneller (17 %) in België dan in de andere landen. Deze trend werd nog versterkt door een reële (effectieve) appreciatie van de BF met ongeveer 9 %. Het resultaat van deze twee bewegingen was dat de loonkosten van België in gemeenschappelijke munt met 27 % sneller toenamen dan in de concurrerende landen.

Van 1975 tot 1978 was er een belangrijke ommekeer in deze bewegingen. De reële lonen stegen minder snel dan bij onze concurrenten (ongeveer - 4 %). Dit werd echter meer dan gecompenseerd door een scherpe reële appreciatie van de BF (ongeveer + 10 %). Het netto-effect was dat de Belgische lonen uitgedrukt in gemeenschappelijke munt verder bleven stijgen t.o.v. het buitenland. De piek van deze ontwikkeling werd bereikt in 1978. Dus de verslechtering van de relatieve loonkostenindex (en dus van de Belgische competitieve positie) was tussen 1975 en 1978 uitsluitend toe te schrijven aan de reële appreciatie van de BF (op effectieve basis).

Sinds 1978 deed zich een omgekeerd fenomeen voor. De reële lonen begonnen weer sneller te stijgen dan bij onze concurrenten, terwijl de BF een reële (effectieve) depreciatie kende t.o.v. het niveau bereikt in 1978. Het netto-resultaat was dat de Belgische loonkosten uitgedrukt in gemeenschappelijke munt minder snel stegen dan bij onze concurrenten.

Figuur 3 : Reële lonen (RLC) en reële wisselkoers (RWK) : België
t.o.v. andere geïndustrializeerde landen

BRON : Loonkosten en prijsindices komen uit IMF, International Financial Statistics; de wegingscoëfficiënten zijn berekend op basis van bilaterale handelsstromen (UN; Trade Stat.).

Deze relatieve verbetering (t.o.v. het niveau bereikt in 1978) was uitsluitend het gevolg van de effectieve reële depreciatie van de BF. Van reële loonmatiging sinds 1978 is er in de cijfers niets terug te vinden, integendeel (8).

4. DE ANDERE PRODUKTIEKOSTEN

Alhoewel de belangrijkste, zijn de loonkosten niet de enige componenten van de produktiekosten. Hier gaan we nader in op twee kostencomponenten die in recente discussies als belangrijk werden vooropgesteld om het Belgisch concurrentieverlies te verklaren.

4.1. De kapitaalkosten in de Belgische en in de buitenlandse industrieën

Het meten van de kapitaalkosten is een moeilijke aangelegenheid. Er stellen zich heel wat conceptuele en metingsproblemen. Toch kunnen een aantal indicatoren onderzocht worden.

De meest populaire en ook de meest eenvoudige indicator is deze die de evolutie van de reële intrestvoet weergeeft. In fig. 4 geven we de evolutie weer van de lange termijnintrestvoet (overheidsobligaties) in België waarvan we het inflatiepercentage af-trekken (consumptieprijsindex) (9). Deze reële intrestvoet van België, wordt dan vergeleken met een gewogen gemiddelde van de reële intrestvoeten bij onze voornaamste concurrenten (10). De weging gebeurt ook hier door middel van de aandelen van deze landen in onze handel. Uit fig. 4 blijkt duidelijk dat vooral sinds 1977 de reële intrestvoet van België sterk is toegenomen t.o.v. het buitenland. In 1980 was de reële intrestvoet in België 5,4 % terwijl deze bij onze concurrenten gemiddeld slechts 0,6 % bedroeg.

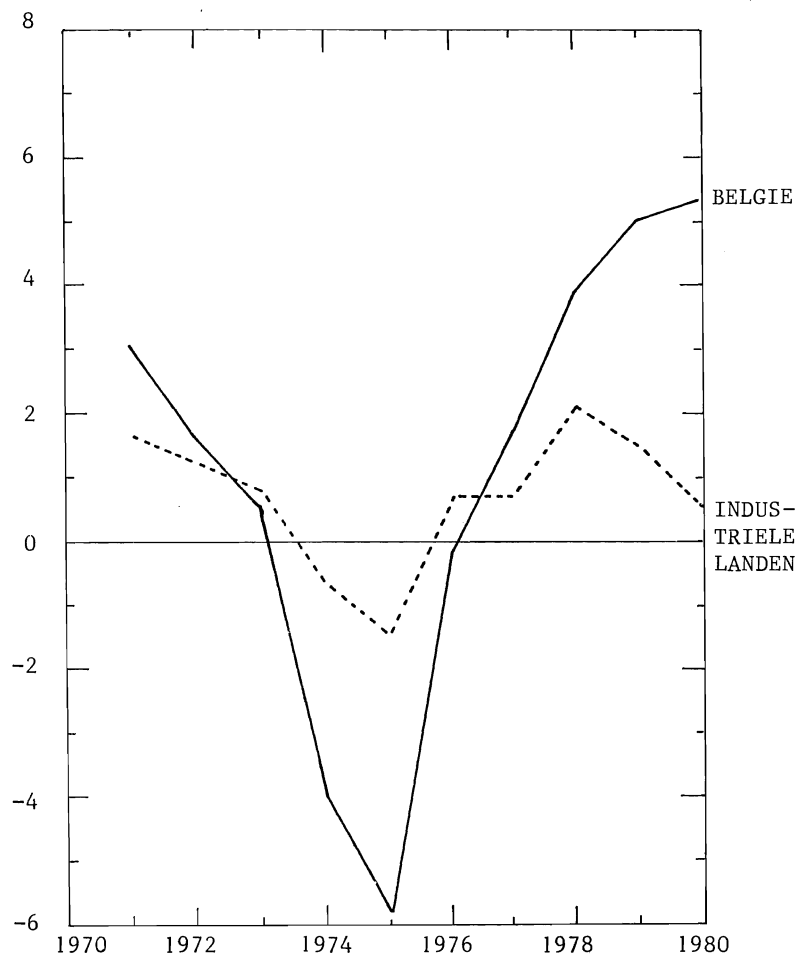
In tegenstelling tot de relatieve arbeidskosten is de scherpe toename van de Belgische kapitaalkosten een recent fenomeen. Gedurende 1973-76 was de reële intrestvoet zelfs substantieel lager dan bij onze belangrijkste handelspartners.

De evolutie van de reële intrestvoet is slechts een partiële indicator van de evolutie van de kapitaalkosten. Een meer volledige indicator wordt verschaft door de index van de *gebruikskosten* van kapitaal (user's cost). Deze wordt als volgt gedefiniëerd (11).

$$UCC = PC (r - q + \delta)$$

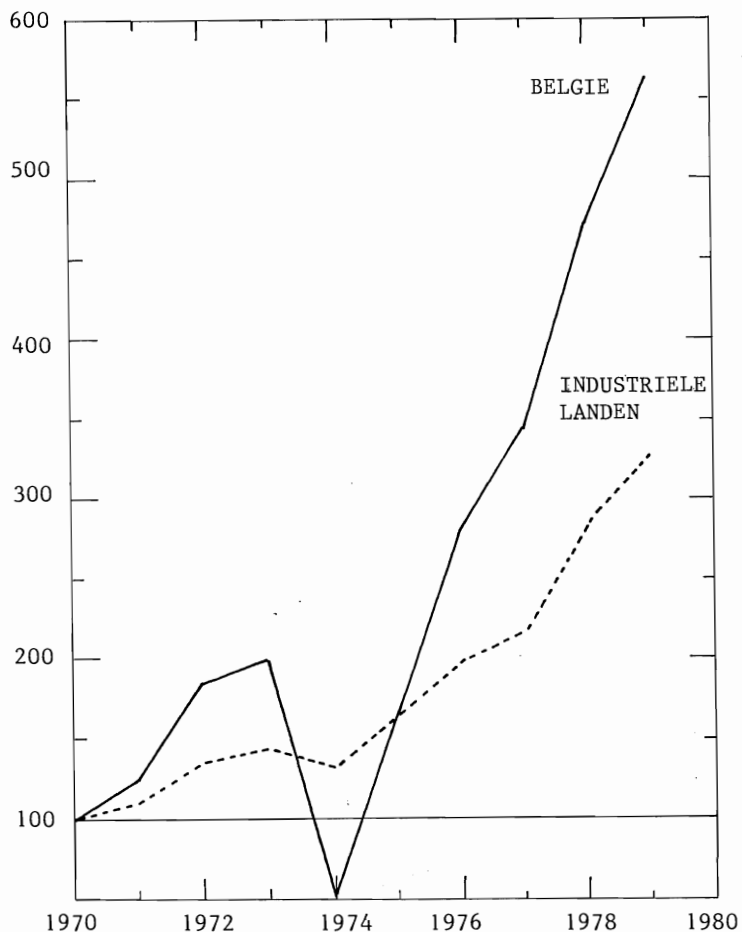
met UCC = de gebruikskost van kapitaal
 PC = de prijsindex van kapitaalgoederen
 r = de lange termijnintrestvoet
 q = de verwachte percentage prijsstijging van kapitaal goederen
 δ = de depreciatievoet.

Figuur 4 : Reële intrestvoeten (rendement overheidsobligaties -
inflatiepercentage)

BRON : IMF, International Financial Statistics.

Figuur 5 : Gebruikskosten van kapitaal in de industrie (in dollars)

BRON : De deflator van de bruto kapitaalvorming in de industrie (PC) komt uit OECD, National Accounts Statistics; (1979 is het laatste jaar waarvoor deze reeks beschikbaar is).

De lange termijn intrestvoet op obligaties komt uit IMF, International Financial Statistics.

De gebruikskosten van het kapitaal weerspiegelen dus zowel de aankoopprijs van kapitaalgoederen als de reële intrestvoet ($r-q$) en de depreciatievoet.

Deze index werd berekend voor België en voor de groep van onze voornaamste concurrenten (zie voetnoot 10) (12). Beide indices werden dan omgezet in gemeenschappelijke munt (dollars). De methode is dus dezelfde als bij de berekening van de relatieve loonkostenindex. De resultaten vindt men in figuur 5.

Onlangs grote schommelingen steeg van 1970 tot 1975 de gebruikskosten van kapitaal in de Belgische industrie ongeveer evenveel als bij onze handelspartners (omgezet in gemeenschappelijke munt). In 1975 stond deze index op 168 in België en op 164 bij onze handelspartners. Sinds 1976 echter begon de gebruikskosten van kapitaal in België veel sneller te stijgen dan bij onze handelspartners. Dit was hoofdzakelijk het gevolg van een dramatische stijging van de reële intrestvoet (zie figuur 4). In 1979 waren de kapitaalkosten in België met 72 % meer gestegen dan in het buitenland (basis 1970).

Het is duidelijk dat de recente sterke toename van de kapitaalkosten in België in verband staat met het wisselkoersbeleid van de Nationale Bank van België. Het blijven verdedigen van een artificieel hoge wisselkoers "dwingt" de Nationale Bank de Belgische intrestvoeten op te drijven en op die manier de kapitaalkosten in de Belgische industrie te verzwaren.

Noteer ook dat deze evolutie zich voordoet ondanks het feit dat de BF sinds 1978 in reële termen is gedeprimeerd (zie vorige sectie). Deze reële depreciatie werd echter vooral bereikt door de appreciatie van de dollar en het pond sterling. Het voortbestaan van hoge reële intrestvoeten in België in vergelijking met onze voornaamste concurrenten is een indicator dat de BF nog altijd overgewaardeerd is t.o.v. deze landen. Deze overwaardering van de BF blijft een permanente druk op de kapitaalkosten van de Belgische ondernemingen uitoefenen. Het is onwaarschijnlijk dat de recente pariteitsaanpassingen binnen het EMS veel verlichting zullen brengen.

4.2. De energiekosten in de Belgische en buitenlandse industrieën

Om een inzicht te hebben over de evolutie van de energiekosten in de Belgische industrie en in de industrieën van onze concurrenten werd een index van de energiekosten berekend. De index van de energiekosten in de Belgische industrie is een gewogen gemiddelde van de prijs van de vier grote energieproducten gebruikt in de Belgische industrie (gas, elektriciteit, steenkool, petroleum) (13). Een gelijkaardige index werd opgesteld voor de groep van geïndustrialiseerde landen waarvoor het Internationaal Energie Agentschap

prijsreeksen publiceert (14). Deze nationale indices werden dan gewogen met de aandelen van deze landen in de Belgische handel en omgezet in gemeenschappelijke munt. Beide indices worden in fig. 6 weergegeven. (Noteer dat het Internationaal Energie Agentschap nog geen gedetailleerde prijsindices per land heeft gepubliceerd voor de periode na 1978).

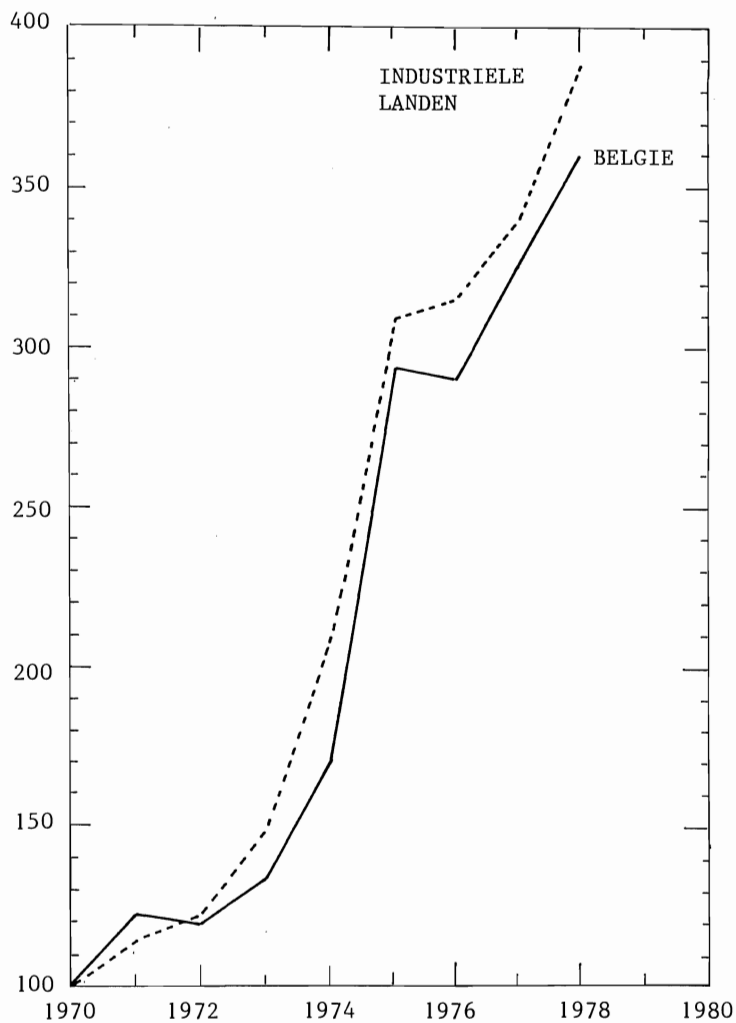
Uit een vergelijking van beide indices kan besloten worden dat de energiekosten in de Belgische industrie op een gelijkaardige wijze evolueerden als in de industrieën van onze voornaamste concurrenten. Tussen 1970-78 stegen de Belgische energiekosten (omgezet in gemeenschappelijke munt) zelfs iets minder snel (- 7 %) dan bij onze concurrenten. Dit betekent dat de sterke achteruitgang van de competitieve positie van de Belgische industrie gedurende 1970-78 weinig of niets te maken heeft met de evolutie van de energiekosten. Kortom de sterke energiekostenstijging van de zeventiger jaren heeft de Belgische industrie weliswaar onder druk gezet, doch deze druk is niet sterker geweest in de Belgische industrie dan in de industrieën van onze handelspartners. De energiekostenstijging kan dan ook niet ingeroepen worden als verklarende factor van het verlies aan concurrentiekracht van de Belgische industrie.

Tot besluit van deze analyse van de verschillende kostenbestanddelen in de Belgische industrie wordt in figuur 7 een synthetisch beeld gegeven van de evolutie van deze kostencomponenten, waarbij België telkens vergeleken wordt met het buitenland. De conclusie die men uit deze vergelijking kan trekken is dat van 1970 tot 1975 de loonkosten in België veel sneller zijn toegenomen dan in het buitenland, terwijl de kapitaalkosten en de energiekosten in de Belgische industrie niet sneller toenamen dan in het buitenland. Na 1975 zette de relatieve loonkostenstijging in de Belgische industrie zich door (tot in 1978). Daarenboven begonnen de kapitaalkosten in België nog veel sneller toe te nemen t.o.v. het buitenland. Deze dramatische stijging van de kapitaalkosten is niet zonder effect gebleven op het concurrentievermogen van de Belgische ondernemingen. Toch moet opgemerkt worden dat ondanks de omvang van de recente stijging van de kapitaalkosten deze slechts een relatief kleine bijdrage leveren tot de totale stijging van de produktiekosten omwille van het klein aandeel van de kapitaalkosten (minder dan 10 %) in de toegevoegde waarde van de Belgische industrie. De loonkosten daarentegen vertegenwoordigen op dit ogenblik meer dan 80 % van de toegevoegde waarde en zijn zodoende de belangrijkste component voor de totale produktiekosten.

5. WAAROM IS REELE LOONMATIGING MOEILIJK IN BELGIE ?

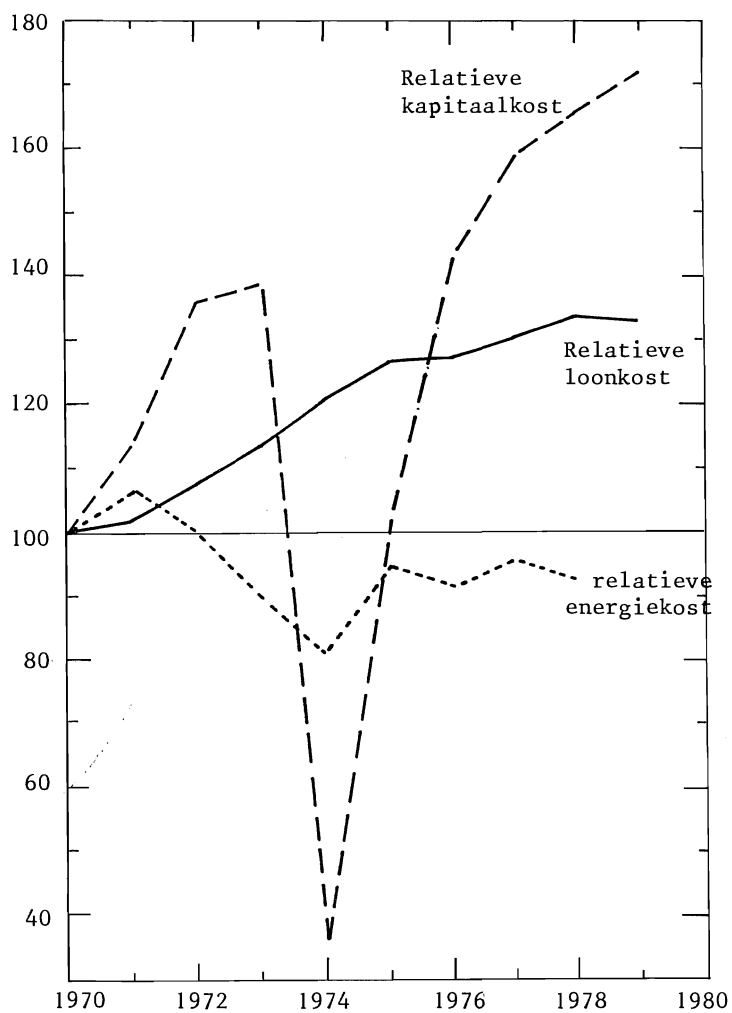
We kwamen eerder tot de bevinding dat er na de loonexplosie van de eerste helft der zeventiger jaren geen reële loonmatiging is geweest (afgezien van de korte episode 1976-77), m.a.w. dat de

Figuur 6 : Globale energiekosten in de industrie (in dollars),
1970 = 100

BRON : Berekend op basis van International Energy Agency (IEA),
Energy Statistics, Paris, 1980.
Zie P. De Grauwe en T. Van Overbeke, Energiekosten en
Loonkosten in de Belgische Industrie gedurende 1970-1978.

Figuur 7 : Relatieve loonkosten (LC), relatieve kapitaalkosten (UCC) en relatieve energiekosten : België t.o.v. handelspartners

BRON : Zie figuren 3, 5 en 6.

reële loonstijgingen in België sinds 1975 niet vertraagd zijn in vergelijking met het buitenland. Sinds 1978 is er zelfs een lichte versnelling van de reële lonen t.o.v. het buitenland waar te nemen. De vraag die zich hier stelt is hoe dit fenomeen te verklaren is. Men had immers mogen verwachten dat na de loonexplosie van de eerste helft der zeventiger jaren de tewerkstellingsafbouw en de werkloosheid die het gevolg zijn van deze loonevolutie automatisch tot reële loonmatiging zouden geleid hebben. Dit economisch automatisme van evenwichtsherstel heeft in België duidelijk niet gewerkt. Twee oorzaken worden hier naar voor gebracht, die allebei iets te maken hebben met de evolutie van de overheidsfinanciën.

5.1. Toegenomen belastingsdruk

Ten eerste, is gedurende de zeventiger jaren de globale fiscale druk in België, en in het bijzonder de personenbelasting, veel sneller toegenomen dan in de andere industriële (O.E.S.O.) landen. Dit wordt geïllustreerd in figuren 8 en 9. Deze evolutie heeft belangrijke effecten gehad op de *bruto* loonkosten van België t.o.v. het buitenland. We weten immers dat rationele loontrekkers (en hun vertegenwoordigers) zullen pogen hun reëel loon *na belastingen* te verhogen of op peil te houden (15). Vermits België een snellere stijging heeft gekend van de directe belastingen betekent dit dat de reële bruto loonkosten in België sneller toenemen dan in het buitenland bij eenzelfde stijging van de reële netto lonen.

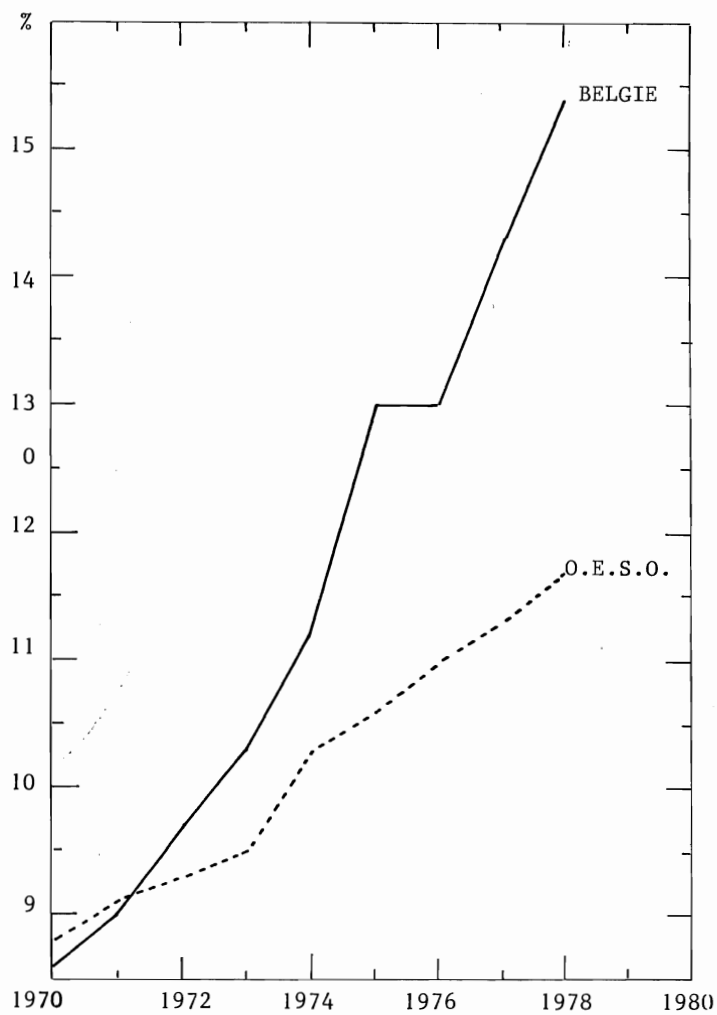
Het belang van dit effect wordt weergegeven in tabel 2. We tonen er de index van het reëel bruto loon in België in relatie tot het buitenland (dit is de index RLC in figuur 3). Tegelijkertijd tonen we dezelfde relatieve index van het reëel *netto* loon.

Tabel 2 : Reële bruto en netto loonindex : België t.o.v. buitenland (1970=100)

	Reëel bruto loon	Reëel netto loon
1970	100	100
1980	117	110

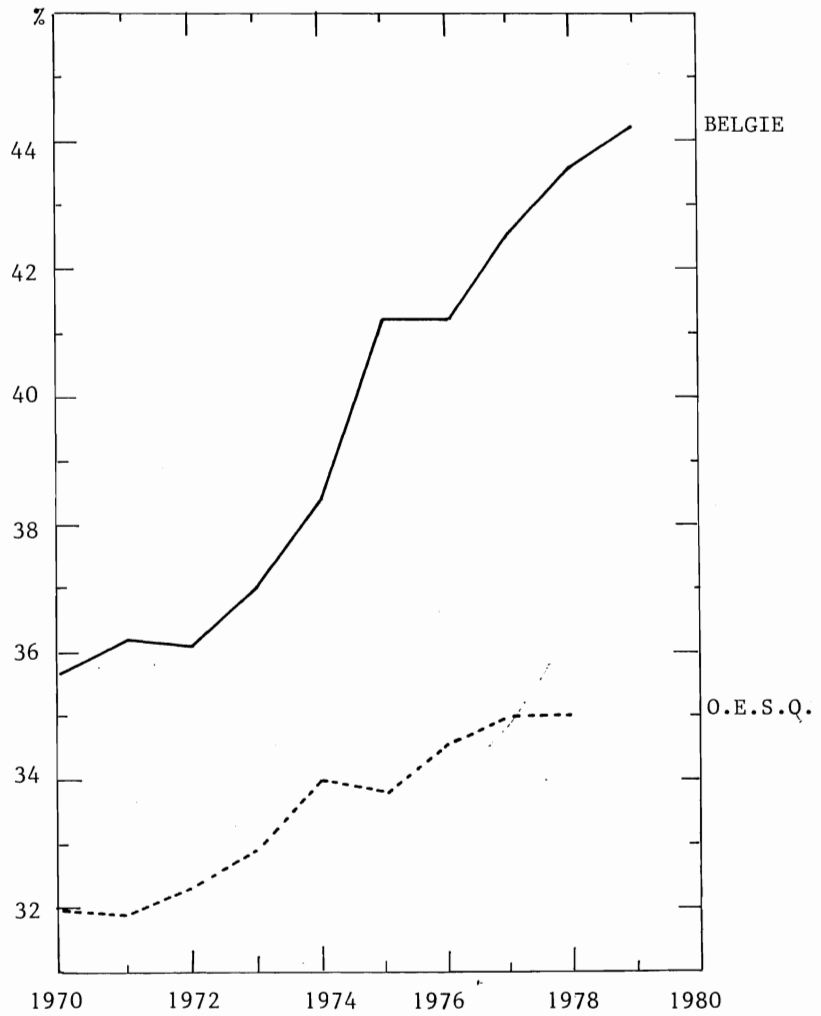
Berekeningswijze : de eerste kolom bevat dezelfde index van figuur 3 (RLC). Om de index van het reëel netto loon van België t.o.v. het buitenland (O.E.S.O.) te berekenen werden de volgende gegevens gebruikt : van 1970 tot 1980 stegen in België de bruto lonen met ongeveer 10 % meer dan de netto lonen (dit cijfer werd bekomen door van de gemiddelde loonmassa per werknemer de personenbelasting af te trekken). Op basis van de evidentie van figuur 8 veronderstellen we dat de meerstijging van de bruto lonen in het buitenland slechts 4 % was.

Figuur 8 : Personenbelasting als percent van bruto binnenlands
produkt

BRON : O.E.C.D., Revenue Statistics, 1965-1979, Paris, 1980.

Figuur 9 : Lopende ontvangsten van de globale overheid als % van
bruto binnenlands produkt

BRON : O.E.C.D., Economic Outlook, July 1981, p. 139.

De vergelijking van deze twee indices toont aan dat terwijl de reële bruto loonkosten in België met 17 % sneller toenamen, de reële *netto* lonen "slechts" met 10 % meer toenamen dan in het buitenland gedurende 1970-1980. Het gaat hier uiteraard om een zeer approximatieve schatting (zie noot van tabel 2). Toch suggereren deze cijfers dat een niet opbelangrijk deel van de snellere stijging van de reële bruto lonen in België te wijten kan zijn aan de grotere stijging van de belastingsdruk in België.

Een andere manier om dit fenomeen te illustreren is de evolutie van de *loonwig* in België te bekijken. De loonwig geeft het verschil weer tussen de bruto loonkost voor de onderneming en het netto loon van de werknemer (na personenbelasting). De evolutie van de loonwig van de gemiddelde loontrekker in België wordt weergegeven in tabel 3. We zien dat in 1970 de loonwig van de gemiddelde Belgische werknemer ongeveer 74 % van het netto loon bedroeg, in 1980 was dit opgelopen tot ongeveer 100 % van het netto loon (16). M.a.w. terwijl in 1970 100 F netto loon van de werknemer gemiddeld 174 F kostte, was deze kost in 1980 opgelopen tot 200 F.

Van nog groter belang is de evolutie van de *marginale* loonwig. Deze geeft het verschil weer tussen de bruto loonkost en het netto loon van het laatst gepresteerd uur. Vermits de marginale belastingsvoet (de belasting op het laatste gewerkt uur) hoger is dan de gemiddelde belastingsvoet zal de marginale loonwig hoger zijn dan de gemiddelde loonwig.

De marginale loonwig van de gemiddelde loontrekker in België is van ongeveer 100 % in 1970 opgelopen tot 193 % in 1980 (17). Deze evolutie is in hoofdzaak te wijten aan het feit dat de marginale belastingsvoet op het inkomen gedurende deze periode verdubbeld is (45,8 % voor de gemiddelde loontrekker in 1980). Dit fenomeen heeft belangrijke implicaties voor de bruto loonkosten. Immers de marginale loonwig kan ook gezien worden als een belasting op netto loonsverhogingen. Terwijl in 1970 een netto loonsverhoging belast werd aan een tarief van 100 % was deze belasting tot bijna 200 % opgelopen in 1980. Dit betekent dat een netto loonsverhoging van 100 F nu ongeveer 300 F kost aan de ondernemer terwijl dit in 1970 200 F was. Deze groeiende loonwig heeft tot gevolg dat alleen al indien de werknemers hun reëel netto loon wensen te stabiliseren een constante opwaartse druk wordt uitgeoefend op de bruto loonkosten. Elke stijging van het reëel netto loon doet de bruto loonkost meer dan proportioneel stijgen (18).

We besluiten uit het voorgaande dat de sterke stijging van de reële bruto lonen in België in niet onbelangrijke mate veroorzaakt werd door de sterke toename van de belastingsdruk in België. Deze toegenomen belastingsdruk is op zijn beurt vooral te wijten aan het feit dat terwijl de lonen geïndexeerd zijn de belastingschalen dit niet zijn. Het gevolg is dat indien de loontrekkenden

hun *netto* loon gelijke trend willen doen houden met de consumptieprijsindex, de bruto lonen sneller moeten stijgen dan de prijsindex. Dus zelfs indien de Belgische werknemers slechts een stabilisatie van hun reëel netto inkomen zouden beogen zou dit meebrengen dat de bruto lonen met een veelvoud van de stijging van de consumptieprijsindex moeten stijgen.

Tabel 3 : Gemiddelde loonwig in België : Verschil tussen bruto loonkost en netto loon van de gemiddelde loontrekker (als % van dit netto loon)

1970	74 %
1975	90 %
1980	99 %

BRON : Berekend op basis van G. Clémer, Tijdschrift voor Economie en Management, nr. 3, 1979 en (voor 1980), V.E.V., Dagbericht, 19 maart 1980. Van het fiscaal belastbaar loon (gemiddelde loontrekker met 3 personen ten laste) werd de personenbelasting afgetrokken. Het gemiddeld loon is de gemiddelde loonsom per werknemer waarvan de werkgever- en werknemersbijdragen werden afgetrokken (zie NIS : Statistisch Tijdschrift, april 1980, p. 336).

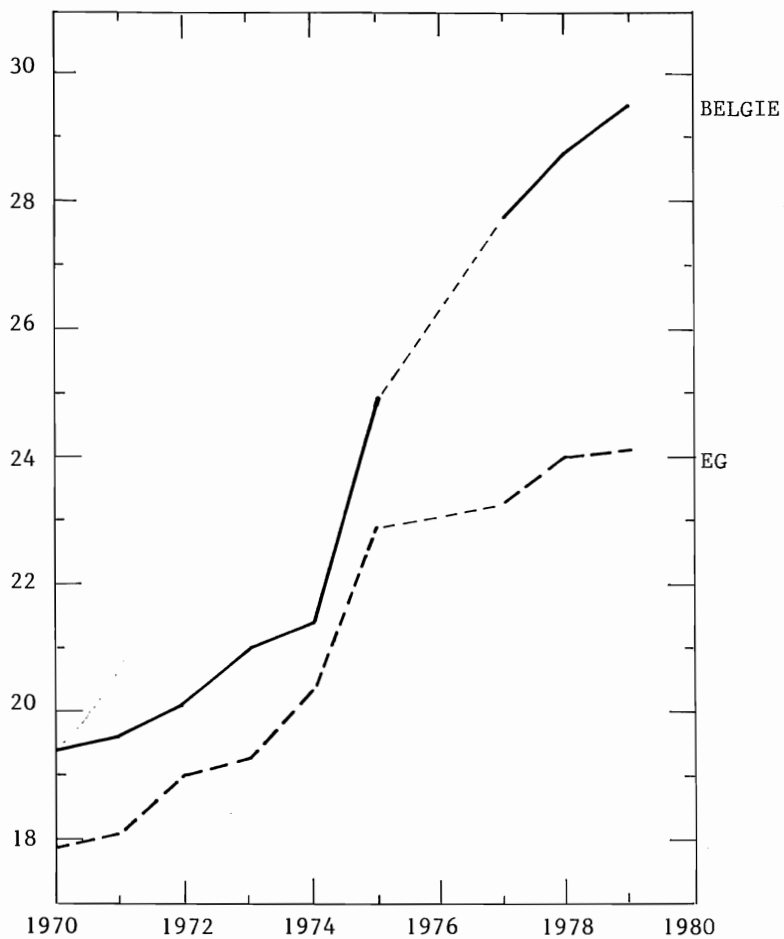
5.2. De snelle uitbouw van vervangingsinkomens

Een tweede oorzaak van de onmogelijkheid waarin België vertoeft om tot reële loonmatiging te komen heeft te maken met de snelle uitbouw van een vrijgevig systeem van vervangingsinkomens (transfers) die in grote mate onafhankelijk van de produktieve bijdrage van individu's worden uitbetaald. Deze trend wordt geïllustreerd door tabel 4 (zie ook figuur 10). Tabel 4 geeft de evolutie weer van de vergoeding voor arbeid en werkloosheid.

Van 1971 tot 1979 steeg de gemiddelde dagvergoeding voor werkloosheid met 30 percent meer dan het gemiddeld *netto* uurloon (19). Deze verschuiving heeft belangrijke implicaties voor wat betreft de wijze waarop individu's produktieve en niet-produktieve activiteiten zullen waarderen. Over het algemeen moet dit fenomeen leiden tot een opwaartse druk op de bruto lonen, omdat werknemers zullen pogen hun verslechterende inkomenspositie t.o.v. de niet-actieven te herstellen, of omdat de gestegen aantrekkelijkheid van de werkloosheidsvergoeding een aantal onder hen doet beslissen hun produktieve inzet te verminderen of stop te zetten.

Het empirisch belang van dit fenomeen is uiteraard moeilijk te achterhalen. Een belangrijk onderzoeksdomein voor België ligt hier open (20).

Figuur 10 : Overheidstransfers als % van bruto binnenlands produkt

BRON : EG, De Europese Economie.
O.E.S.O., National Accounts of O.E.C.D., 1980
1976 : niet beschikbaar.

Tabel 4 : Evolutie van de vergoeding voor arbeid en werkloosheid

	Gemiddelde dagvergoeding werkloosheid (1971=100) (1)	Bruto uurlo- non (1971=100) (2)	Netto loon (1971=100) (3)	Werkloosheids- vergoeding/net- to loon (4) = (1)/(3)
1971	100	100	100	100
1972	139,9	114,1	112,0	124,9
1973	156,4	132,6	125,5	124,6
1974	185,6	160,3	146,7	126,5
1975	246,8	192,7	171,4	144,0
1976	277,1	214,1	193,4	143,3
1977	290,8	235,1	214,4	135,6
1978	308,5	248,6	229	134,7
1979	320,0	267,8	243,6	131,4

BRON : (1) : R.V.A., jaarverslag, 1979

(2) : N.I.S., Statistisch Tijdschrift

(3) : Berekend door de bruto loonindex aan te passen voor de stijging van de personenbelasting. Deze laatste is van 14 % van het gemiddeld loon 1971 gestegen tot 20 % van het gemiddeld loon in 1979. De gemiddelde belastingstarieven hebben hier betrekking op loon-trekkenden met 3 personen ten laste.

6. BESLUIT

In deze studie werd de evolutie van de verschillende kostencompònenten (lonen, energie, kapitaalkosten) van België vergeleken met het buitenland. De voornaamste besluiten zijn de volgende. Ten eerste, een veel gebruikte indicator van de kostenevolutie van België, m.n. de relatieve loonkost per eenheid produkt, is misleidend. Het feit dat deze indicator in 1980 amper boven het niveau van 1970 ligt is in grote mate een statistisch fenomeen : de loonkostenstijgingen in België hebben tot een versnelde tewerkstellingsafbouw in de industrie geleid, en zodoende het statistisch gemiddelde van de arbeidsproduktiviteit verhoogd. Deze idee is verre van nieuw en werd reeds in de dertiger jaren door de economen erkend (21). Toch blijven bekende instellingen zoals het I.R.E.S. zweren bij een dergelijke indicator.

Ten tweede zijn de energiekosten van de Belgische industrie gedurende 1970-78 niet sneller toegenomen dan in de industrieën van onze voornaamste handelspartners. De oorzaak van de sterke *verslechte* concurrentiële positie van België moet dus niet gezocht

worden in de evolutie van de energiekosten van België t.o.v. het buitenland. Gedurende 1970-75 zijn de kapitaalkosten van België ook niet sneller gestegen dan in het buitenland. Wel is *sinds* 1976 een dramatische stijging van de Belgische kapitaalkosten t.o.v. het buitenland waar te nemen. Deze stijging van de Belgische kapitaalkosten moet in verband gebracht worden met de wisselkoerspolitiek van de Nationale Bank van België, en de weigering om de BF te devalueren t.o.v. de andere EMS-munten, ondanks de permanente speculatieve druk. Het merkwaardige is dat deze speculatieve druk zich heeft voorgedaan terwijl de BF sinds 1978 een reële depreciatie kende (op effectieve basis). Dit suggereert dat de BF overgewaardeerd is t.o.v. de andere EMS-munten. De recente pariteitsaanpassingen binnen het EMS lijken te klein om hier veel verlichting te brengen.

Een derde besluit is dat de recente verbetering (sinds 1978) van de relatieve loonkosten van België (in gemeenschappelijke munt) uitsluitend het gevolg is geweest van de effectieve depreciatie van de BF sinds 1978. Sinds 1978 is er geen reële loonmatiging geweest, integendeel zijn de reële lonen van België weer sneller beginnen stijgen dan bij onze concurrenten. Over de oorzaken van deze afwezigheid van reële loonmatiging die des te opvallender is dat de werkloosheid in België sneller is toegenomen dan in de meeste andere industriële landen werden twee hypothesen geformuleerd.

De eerste is dat de afwezigheid van reële loonmatiging in België in verband staat met de toename van de belastingsdruk die in België (vooral voor wat betreft de personenbelasting) sterker is geweest dan in de andere O.E.S.O.-landen. De sterke toename van de personenbelasting in België werd voor een deel afgewenteld in de vorm van een versnelde stijging van de bruto lonen.

Een tweede hypothese die hier geformuleerd werd is dat reële loonmatiging in België werd bemoeilijkt door de snelle uitbouw van een systeem van vervangingsinkomens (transfers), die de aantrekkelijkheid van niet-produktieve activiteiten heeft verhoogd. Over het kwantitatief belang van dit fenomeen kan echter weinig definitiefs gesteld worden.

Reële loonmatiging in België zal slechts mogelijk zijn indien de belastingsdruk ophoudt sneller te groeien dan in het buitenland. Een noodzakelijke voorwaarde om dit te bereiken is dat de overheidsuitgaven, in het bijzonder de transfers naar niet-produktieve activiteiten, drastisch ingekrompen worden.

APPENDIX : DE LOONWIG : ENKELE THEORETISCHE BESCHOUWINGEN

Belastingen op het looninkomen in de vorm van bijdragen tot de sociale zekerheid of in de vorm van personenbelastingen produceren een verschil tussen de bruto loonkost voor de werkgever en het netto beschikbaar loon dat de werknemer overhoudt. Dit verschil noemt men de loonwig. Algebraïsch kunnen we deze als volgt definiëren

$$\text{loonwig} = \frac{W_B}{W_N} = \frac{1 + t_s}{1 - t_p} \quad (1)$$

met W_B = bruto loonkost

W_N = netto loon (na personenbelasting)

t_s = sociale lasten (als fractie van belastbaar loon)

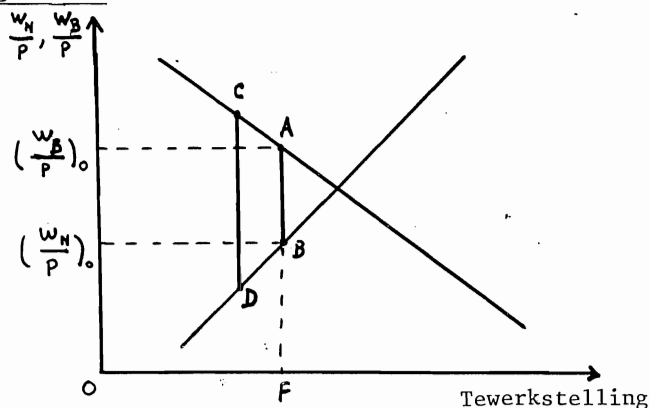
t_p = gemiddelde belastingsvoet

De economische effecten van een toename van de loonwig kunnen als volgt bestudeerd worden. In figuur A.1 stellen we de vraag en het aanbod naar arbeid voor. De vraag is een negatieve functie van het

bruto loon $(\frac{W_B}{P})$, het aanbod is een positieve functie van het netto loon $(\frac{W_N}{P})$. Deze voorstellingswijze impliceert verschillende hy-

pothesen i.v.m. het effect van belastingen en transfers op de aanbodbeslissingen van werknemers. We komen hierop nog terug.

Figuur A.1

De initiële loonwrig wordt voorgesteld door AB. Er is een niveau van tewerkstelling OF. Het bruto reëel loon bedraagt $(\frac{W_B}{p})_0$, het netto loon $(\frac{W_N}{p})_0$. Veronderstel nu dat de personenbelasting toeneemt. Dit doet de loonwrig toenemen van AB tot CD. Welke zijn de implicaties ?

Ten eerste, zal de tewerkstelling afnemen. De omvang van deze tewerkstellingsdaling hangt af van de elasticiteit van vraag en aanbod. Hoe elastischer beide kurven zijn des te groter het tewerkstellingsverlies.

Ten tweede, wordt een deel van de gestegen personenbelasting gedragen door de werkgever in de vorm van een hogere bruto loonkost. Dit afwentelingsfenomeen is een speciaal geval van de afwenteling die ontstaat bij elke belastingsheffing. De mate waarin de werkgever deze gestegen personenbelasting betaalt hangt af van de elasticiteit van de vraag. Hoe elastischer de vraag naar arbeid des te minder de werkgever betaalt (door hogere bruto loonkosten) en des te meer de werknemer betaalt (door een lager netto loon). Noteer dat hoe minder de werkgever betaalt (bij een elastische vraag) des te sterker is het negatief tewerkstellingseffect (bij een gegeven aanbodelasticiteit).

In twee extreme gevallen zal de gestegen personenbelasting niet afgewenteld worden in de vorm van een hoger bruto loon. Het eerste geval is een volledig elastische vraag, het tweede geval is een volledig inelastisch aanbod. In beide gevallen betaalt de werknemer de volledige verhoging van de personenbelasting door een verminderd netto loon.

Een controversieel punt in de voorgaande analyse heeft te maken met de hypothese dat het arbeidsaanbod verondersteld wordt te stijgen met het netto loon. Dit impliceert o.a. dat bij een stijging van de personenbelasting (en een gegeven bruto loon) de werknemer zal beslissen minder arbeid aan te bieden. Uit de economische theorie weten we dat een belastingsstijging een *positief* inkomenseffect heeft op het aanbod van arbeid en een *negatief* substitutieeffect. Welke het netto effect is op de aanbodbeslissing is niet a-priori vast te stellen (22). Deze gekende analyse is echter een partiële evenwichtsanalyse. Indien we rekening houden met de transfers die de overheid met deze belastingsheffing uitvoert dan wordt de waarschijnlijkheid dat een toegenomen belasting het arbeidsaanbod vermindert veel groter. Immers, indien de transfers worden uitgereikt onafhankelijk van de arbeidsinzet dan produceren deze transfers alleen een inkomenseffect (geen substitutie-effect) op het arbeidsaanbod. In de mate dat vrije tijd geen inferieur goed is zal het inkomenseffect van de transfer op

het arbeidsaanbod negatief zijn. (M.a.w. een hoger beschikbaar inkomen doet de vraag naar vrije tijd toenemen). Macroeconomisch zullen de twee inkomenseffecten (het positieve van de belastingheffing en het negatieve van de transfer) mekaar geheel of gedeeltelijk compenseren. Wat overblijft is het zuiver substitutie-effect dat het aanbod van arbeid vermindert.

In een meer menselijke taal uitgedrukt komt deze analyse op het volgende neer. Veronderstel dat een Belg 500.000 F van zijn jaarlijks bruto inkomen van 1.000.000 F moet afstaan aan de fiscus. Het kan best zijn dat deze Belg nu harder zal willen werken om zijn consumptie op peil te houden (inkomenseffect). Indien echter aan deze zelfde Belg 500.000 F wordt teruggeschonken ongeacht de hoeveelheid arbeid die hij presteert (b.v. in de vorm van kindergeld, gratis onderwijs voor zijn kinderen, bijna gratis concert of theater etc.) dan zal hij zeker niet meer werken. De waarschijnlijkheid dat hij minder zal wensen te werken dan in de initiële situatie wordt zeer groot.

VOETNOTEN

- 1) Zie vooral de reeks studies van de Nationale Bank gepubliceerd in het Tijdschrift van de Nationale Bank, november 1980, mei-juni-juli 1981. Zie ook Kredietbank, Weekberichten, "De Belgische ziekte" februari 1981, en K. Tavernier & G. Clémer, "Tewerkstelling en inkomensmatiging in België : een onvermijdelijke keuze", Leuvense Economische Standpunten, oktober 1979.
- 2) Dit is ook de conclusie van een recente I.R.E.S.-studie die een indicator gebruikt die sterk lijkt op de loonkost per eenheid produkt. De I.R.E.S. berekent de loonkost per eenheid toegevoegde waarde. Beide indices evolueren recentelijk op gelijkaardige wijze.
- 3) In de recente studie van de Nationale Bank ("Concurrentievermogen en Interne Mechanismen", *Tijdschrift van de Nationale Bank*, mei-juni-juli, 1981) wordt betoogd dat de IMF-indicator de stijging van de Belgische loonkosten in vergelijking met deze van de concurrenten onderschat (zie p. 26-27 van bovenvermelde studie).
- 4) Deze index is dus niet helemaal dezelfde als deze van tabel 1. Om een consistente vergelijking te hebben van loonkosten en produktiviteit konden slechts de EG-landen opgenomen worden in de berekeningen. De EG commissie publiceert immers niet de produktiviteitscijfers voor de niet EG-landen.
- 5) Voor meer empirische evidentie over dit verband tussen loonkosten, tewerkstelling en produktiviteit, zie P. De Grauwe en T. Vanoverbeke, Loonkosten, wisselkoers en tewerkstelling, C.E.S., augustus 1981.
- 6) Noteer dat de gemiddelden meetkundige gemiddelden zijn.
- 7) De index die hier berekend werd komt in grote mate overeen met de relatieve loonkostenindex zoals door de Nationale Bank werd berekend. Zie N.B.B., op.cit., p. 24.
- 8) Deze conclusie wordt ook getrokken door T. Peeters, De wisselkoers : een toverformule voor de Belgische economie ?, *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1980, nr. 4.
- 9) Noteer dat we het hier hebben over de "ex-post" reële intrestvoet. In de economische literatuur wordt de term reële intrestvoet ook gebruikt voor de "ex ante" reële intrestvoet, d.i. de nominale intrestvoet min de *verwachte* inflatie.

- 10) V.S., Canada, Japan, Oostenrijk, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Ierland, Italië, Nederland, Noorwegen, Zweden, Zwitserland, V.K.
- 11) We volgen hier de formulering zoals door D. Jorgenson in zijn investeringstheorie ontwikkeld. Een eerste berekening voor België werd uitgevoerd door J. Verstraete.
Noteer dat de formulering die hier gebruikt wordt abstractie maakt van belastingen en subsidies. Deze werden hier buiten beschouwing gelaten daar het onbegonnen werk is een systematische vergelijking te maken van belasting- en subsidiëringsregimes in België en in het buitenland.
- 12) We maakten hierbij de hypothese dat de depreciatievoet 10 % is en dezelfde in alle landen. Ook gebruikten we de waargenomen inflatie voor de verwachte inflatie in de kapitaalgoederen sector.
- 13) Voor meer detail over de berekeningswijze zie P. De Grauwe en T. Van Overbeke, Energiekosten en Loonkosten in de Belgische Industrie gedurende 1970-78, C.E.S., Leuven, 1981.
- 14) Deze groep komt in grote mate overeen met de groep van landen die gebruikt werden om de relatieve loonkostenindex en de kapitaalkosten te berekenen. Het zijn Duitsland, Oostenrijk, Spanje, V.S., Frankrijk, Ierland, Italië, Noorwegen, Nederland, V.K., Zweden, Zwitserland, Japan.
- 15) In appendix gaan we verder in op dit probleem van belastingsafwenteling.
- 16) Bij gebrek aan statistisch materiaal kon de loonwag voor de gemiddelde werknemer in andere landen niet berekend worden. De evidentie over de toegenomen belastingdruk in België t.o.v. het buitenland wijst erop dat deze loonwag in België sneller is gestegen. Een recente studie over het inkomen van kaderleden toont aan dat de "loonwag" van kaderleden in België ongeveer 120 % bedraagt van het netto inkomen. (D.w.z. 100 F netto inkomen kost aan de onderneming 220 F). De loonwag van de Belgische kaderleden is hiermee de hoogste van alle EG-landen.
Zie R. ASSELMAN, Besteedbaar inkomen van de in België tewerkgestelde kaderleden. Evolutie en Vergelijking met het buitenland, Instituut van de Onderneming, April 1981, blz. 4.
- 17) Voor de berekening van deze marginale loonwag, zie P. De Grauwe, Van produktieve tewerkstelling naar bezigheidstherapie, september 1981. In deze studie worden ook andere neveneffecten van deze drastische stijging van de marginale loonwag bestudeerd waaronder de tendens tot arbeidsduurvermindering en zwarte arbeid.

- 18) De appendix bevat een theoretische analyse van dit fenomeen.
- 19) Noteer dat de sterkste stijgingen zich voordeden in de eerste helft der zeventiger jaren. Na 1975 daalt de relatieve vergoeding van werkloosheid t.o.v. het netto loon. Waarschijnlijk is dit fenomeen te wijten aan de sterke stijging van de vrouwelijke werklozen die gemiddeld een lagere dagvergoeding krijgen dan de mannelijke werklozen (in 1971 bestonden de werklozen voor 40 % uit vrouwen, in 1979 was dit percentage opgelopen tot 63 %). De *gemiddelde* dagvergoeding wordt hierdoor gedrukt.
- 20) Zie echter de studie van M. Gerard, H. Glesjer, J. Vuchelen, The Effects of Unemployment Benefits on Unemployment Rates : General Remarks and an Analysis of the Belgian Case, 1977.
- 21) Zie R. TRIFFIN, "La théorie de la surévaluation monétaire et la dévaluation belge", Bulletin de l'I.R.E.S., 1937-1938. Zie ook de recente studie van de Nationale Bank, Tijdschrift van de Nationale Bank, mei-juni, juli, 1981, blz. 31 en I.M.F., World Economic Outlook, juni 1981, blz. 39.
- 22) Het gaat hier over een uniforme stijging van alle belastingschalen. Wanneer echter de gemiddelde belastingsvoet toeneemt ten gevolge van een stijging van de marginale belastingsvoet dan zal het negatief substitutieeffect waarschijnlijk domineren. Dit is zo omdat in dit geval de belasting op het laatste uur toeneemt zonder de belasting op de vorige ingezette uren te verhogen.

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

- 1976 – 1. Louis BAECK, De inflatoire groeimachine. (uitgeput)
 2. Paul DE GRAUWE, Theo PEETERS, De recente inflatie : een structureel of een monetair probleem ? (uitgeput)
- 1977 – 3. Karel TAVERNIER, Krachtlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid.
 4. Paul DE GRAUWE, Korporatisme en werkloosheid.
 5. Paul VAN ROMPUY, Enkele structurele aspecten van de crisis.
 6. Louis BAECK, Naar een nieuwe groeicyclus met een ander groeipatroon.
- 1978 – 7. Louis BAECK, Politiek verantwoordelijk handelen en socio-economisch optimum. (uitgeput)
 8. Paul DE GRAUWE, Bureaukratische controle en het economisch systeem.
 9. Paul VAN ROMPUY, Guido DE BRUYNE, De regionalisatie economisch bekeken.
 10. Louis BAECK, De nieuwe internationale economische orde en haar kritische tegenhangers. (uitgeput)
 11. Theo PEETERS, Economisch federalisme : lessen uit het buitenland.
 12. Dirk HEREMANS, Economische autonomie en economische unie, krachtlijnen voor een duurzame oplossing.
- 1979 – 13. Paul DE GRAUWE, Arbeidsduurvermindering en tewerkstelling.
 14. Economisch Federalisme. (uitgeput)
 Deel I : Financiële middelen en herverdeling, Paul VAN ROMPUY, Albert VERHEIRSTRAETEN, Regionale Herverdelings- en Financieringsstromen.
 Theo PEETERS, Financiële middelenvoorziening voor gemeenschappen en gewesten.
 15. Economisch Federalisme.
 Deel II : Organisatie en bevoegdheden, Dirk HEREMANS, Verkaveling van bevoegdheden en economische unie.
 Vic VAN ROMPUY, Economisch stelsel en verdeling van bevoegdheden.
- 1980 – 16. Guy CLEMER, Karel TAVERNIER : Tewerkstelling en inkomensmatiging in België : een onvermijdelijke keuze.
 17. Louis BAECK, Lokomotief strategie : met stoom uit de Eurovalutamarkt.
 18. Michel DOMBRECHT, Theo PEETERS, Sanering van de overheidsfinanciën : gevaarlijk of onvermijdelijk ?
- 1981 – 19. Paul DE GRAUWE, Marcia DE WACHTER, Produktie, tewerkstelling en verdeling. Een neo-liberale benadering.
- 1981 – 20. Louis BAECK, De jaren tachtig in perspectief.
- 1981 – 21. Paul VAN ROMPUY, Patrick VAN CAYSEELE, Raming van de ge-regionaliseerde lopende rekening van de overheid in 1979.

Te verkrijgen bij het Centrum voor Economische Studiën
 E. Van Evenstraat 2b, 3000 Leuven

Prijs per aflevering : 70 F.
 P.C. : 000-0544830-78